

Puigcerdà sota les bombes

[21 D'ABRIL DE 1938]

Jean-Louis Blanchon

Ja vam parlar del bombardeig de Puigcerdà del 23 de gener de 1938 en la *Revista de Girona* de juliol-agost de 1991. Aleshores unes bombes havien caigut a la banda francesa i el bombardeig havia conegut una ressonància internacional. Amic de l'Espanya republicana, el diputat nord-català esquerrà Joseph Rous n'havia parlat a l'assemblea nacional parisenca, volent despertar els sentiments nacionalistes francesos contra l'exèrcit que lluitava contra la República espanyola.

Els avions italians volien pertorbar la introducció de material bèl·lic des de França per la Tor de Querol bombardejant l'estació puigcerdanenca.

Tres mesos més tard, el 21 d'abril de 1938, un altre bombardeig de la capital cerdana dona la prova que els proveïments francesos no havien minvat, ja que els *nacionalistes* volien apagar-los.

Curiosament, si s'ha parlat molt del primer bombardeig, el segon va passar quasi desapercbut.

Sembla que no desvetllà aleshores cap reacció oficial francesa. No se'n parlà en la premsa barcelonina, probablement censurada.

Per sort, un dossier de l'Arxiu Històric Comarcal de Puigcerdà, provinent de l'arxiu del Jutjat, ens en descriu els patiments humans, mentre que la premsa francesa ens n'explica les circumstàncies.

Presència aèria nacionalista i prudència francesa

L'aviació nacionalista mostra una llarga presència en el cel republicà. Un article de *La Vanguardia* de l'1 de març de 1938 dona compte de les seves accions:

«Los bombardeos de la aviación facciosa sobre Cataluña. Las víctimas y los destrozos que han causado. Según una estadística, el detalle de los bombardeos sufridos en toda la región catalana es el siguiente:

Bombardeos por mar:.....	17
Número obuses:.....	398
Bombardeos por aviación:.....	272
Número bombas:.....	5.024
Muertos:.....	1.542
Heridos:.....	1.979
Edificios destruidos totalmente:.....	361
Edificios destruidos parcialmente:.....	1.495

Poblaciones afectadas: Barcelona, Tarragona, Lleida, Reus, Tortosa, Guíxols, Palamós, Cambrils, Figueres, Badalona, Portbou, Colera, Puigcerdà, Mataró, Vilanova i la Geltrú, Roses, Vendrell, Masnou, Hospitalet, Castelldefels, Aitona, Tremp, Vallcarca, Calella, Sarrià de Ter, Premià de Mar, Camarasa, Mollet».

Les bateries antiaèries franceses només fan *tirs de semonce* que no tenen cap intenció agressiva.

El diari comunista nord-català *Le Travailleur Catalan* denuncia regularment aquests trets inútils. L'1 de febrer de 1938, un avió italià Caproni sobrevolant la Cerdanya francesa provoca aquests *tirs de semonce*; el 6 passa el mateix (1). Aquests trets molesten les orelles franceses, fins al punt que la població d'Enveig es plany del soroll: «en les escoles, la mainada, nerviosa, frement, no pot acomplir una feina seriosa» (2). És per això que les bateries franceses de Cervera de la Marenda queden silencioses quan cinc avions *feixistes* sobrevolen el seu poble el juliol de 1938? (3).

Al contrari, les bateries de Puigcerdà donen prova de més combativitat. «La matinada del 10 i 11 de maig de 1938, un avió de nacionalitat "desconeguda" es dirigia cap a l'interior del territori francès. Tantost com l'aparell va ser descobert pels milicians, un tir de *barrage* va ser executat contra l'intrús. S'ha dirigit cap a França com si anava a un país conquerit. Mentre desapareixia a

Vista general de Puigcerdà.

l'horitzó, hom va sentir dues tímides salves dels canons francesos de Naüja» (4).

Fins un diari tan prudent com *L'Indépendant* de Perpinyà imprimeix que la bateria antiaèria de Banyuls de la Marenda només ha tirat *tirs de semonce* a dos avions italians (5).

Per què bombardejar Puigcerdà?

Molts francesos volien ajudar la República però, amb els imperatius de la no-intervenció i una forta oposició dretana disposada a favor de Franco, havien d'amagar-se una mica. La línia ferroviària de Tolosa de Llenguadoc a Puigcerdà era una solució, ja que la part occidental del Pirineu havia caigut des de feia molts mesos en mans nacionalistes. És difícil de conèixer la quantitat exacta de material bèl·lic que passa aleshores per l'estació de la Tor de Querol. Els records locals no vacil·len a parlar de centenars de vagons esperant en les vies fèrries de l'estació. La premsa de dreta francesa, com *L'Éclair* de Montpeller, denuncia el passatge de milers de tones per Puigcerdà, Portbou i el Pertús (6). *Somatent!*, diari de la dreta extremista nord-catalana, publica un article rabiós. Com sempre en les publicacions d'aquest tipus, les xifres poden ser exagerades:

*«Tanqueu la frontera.
Els avions franquistes ja no la violaran.»*

És perquè França intervé febrilment en benefici dels marxistes que Puigcerdà va ser bombardejat. Interrompeu els avituallaments en municions i interrompreu els bombardejos.

No cal que francesos s'arrisquin a ser matats perquè uns magnats socialistes s'omplin la cartera.

La intervenció és certa

en armes i municions per la línia Tolosa-la Tor de Querol i per mitjà de C., instal·lat d'ara endavant a Bourg-Madame.

en homes i voluntaris per Millars, Llauró, St. Ferreol, i la frontera entre Ceret i Costuges...

Puigcerdà va ser bombardejat per l'aviació nacionalista perquè és l'estació d'arribada del material de guerra francès o txecoslovac a destinació de l'Espanya marxista. No hi ha cap dia sense que cinquanta o cent vagons carregats de municions no passin la frontera roja vorejats per soldats en uniforme i en servei manat. No és intervenció, això, Senyor Joseph Rous?» (7).

El bombardeig

Enfront del silenci de la premsa republicana espanyola, més val demanar al diari perpinyanenc *L'Indépendant* la descripció de l'acció aèria nacionalista sobre Puigcerdà (8):

«Des de quasi una setmana, la sirena d'alarma de Puigcerdà feia sentir els seus rons advertiments. Però, com hom no veia arribar res, les crides ja havien acabat d'emocionar la gent.

Ara bé, a migdia exactament, la sirena retrunyí. Vint segons més tard, hom sentia la bonior dels motors i, en el cel, a una altitud fixada tècnicament a 1.700 metres, vuit grossos monoplans trimotors apareixien.

Evolucionaren en dues onades, la primera de cinc aparells, la segona de tres.

Venien de la direcció de Ripoll. Hom sabrà més tard que havien seguit la via fèrria des d'aquesta localitat i que havien deixat anar les bombes sobre ella.

Quasi arribats per amunt d'aquesta ciutat, han rossolat a poc a poc cap a la seva dreta i, de sobte, mentre els cinc primers aparells sobrevolaven, sembla, la via fèrria a 150 o 200 metres de l'estació, la pluja terrible començà, les bombes percutint l'objectiu.

Manifestament els pilots evitaven de bombardejar el cor de la ciutat. Rossolaven cada vegada més cap a la dreta paral·lelament a la frontera... Els aparells prosseguien el seu camí cap a Ur i Age, però sempre sobrevolant el territori espanyol.

A un moment, van parèixer, amb una maniobra operada per virar en rodó, ser a punt de sobrevolar la terra francesa. De seguida, els soldats francesos del posta de carretera van encendre granades fumígenes, la llarga reguera de les quals va senyalar la línia fronterera. Els avions van rectificar la seva posició.

Els fotògrafs contemplen la columna de fum que s'aixeca de Puigcerdà.

Cinc minuts després de migdia, l'esquadrilla va tornar a passar, sempre a la mateixa altitud, damunt de Puigcerdà. En la vall van bombardejar intensament l'aeròdrom d'Alp, on, diuen, hi havia dipòsits d'avions. Però com mai hom va veure volar-ne en aquests paratges, hom dubta generalment de la seva existència. Sigui el que sigui, els vuit aparells van tornar a prendre la direcció de Ripoll. El seu raid era acabat».

Els puigcerdanesos sota les bombes

A l'arribada dels avions, amb el soroll de la sirena, els tirs de la bateria antiaèria instal·lada al campanar de la vila, les bombes que cauen, Puigcerdà coneix moments de pànic. *L'Indépendant* explica que un obús explota dins l'ànima d'un canó del campanar i en mata el servent. Com el 23 de gener, són molts els que fugen precipitadament cap al pont de la Guingneta d'Ix (Bourg-Madame) per aconseguir la inviolabilitat del cel francès. Desgraciadament, durant el bombardeig del 23 de gener, uns puigcerdanencs coneguts per la seva relativa simpatia pel camp nacionalista havien aprofitat per guanyar definitivament la terra francesa. El 21 d'abril, doncs, els carrabiners bloquegen la passarel·la de la Guingneta d'Ix i els fugitius no poden passar-hi. Més afortunats són els que corren cap al poble francès d'Ur; es parla de 54 nens i de 9 dones; diuen que la població i els soldats els han donat menjar abans de tornar a Puigcerdà. Entre ells, només una dona va refusar de tornar a l'Espanya republicana i va atènyer la banda nacionalista amb el tren des de l'estació de la Tor de Querol (8).

Els avions sobrevolen la via fèrria i fan caure seixanta bombes a partir del pont, que no toquen, però sí els vagons de municions i d'abastaments. Uns fan explosió. Un s'encén. Una bomba cau sobre la Granja Puigbò, on vivien provisionalment refugiats de Vinaced, província d'Osca, arribats pocs dies abans, entre els quals hi ha molta mainada.

Puigcerdà ferit

Després del bombardeig, no hi ha a Puigcerdà cap llum ni energia motora; la central elèctrica no funciona. Un ramat de dues-centes ovelles és anihilat. En un prat a la vora de l'estació, jeuen els cadàvers de set eugues. Sobretot es compten onze morts capolats. Els metges, senyors Córdoba i Miquel Pomar, descriuen «grans perforacions de la cavitat abdominal, així com de la toràcica, destrucció del crani, mutilació de membres etc. Podem declarar», diuen, «que la mort de tots ells ha estat instantània i deguda als estralls produïts per la metralla». No es pot trobar el cos d'una petita aragonesa:

«Con motivo del bombardeo se derrumbó la citada Granja Puigbó sepultando a varias personas mayores y niños entre los cuales una niña hija del compareciente llamada María Luisa Herbera Cereza de 7 años y medio, natural de Vinaced (Huesca). Su madre se llama Pilar Cereza Domínguez.

El Compareciente se ha personado en el cementerio de esta población y, entre los cadáveres depositados en el mismo procedentes del bombardeo, no figura su repetida hija, creyendo que haya sido evacuada a Francia junto con varios heridos que para su curación fueron trasladados a dicha nación en camión, o bien que se encuentre entre los escombros del edificio derrumbado».

Podem imaginar l'horror de l'evacuació de ferits greus en un camió. Quant a la nena, el seu cos no va ser trobat tampoc en l'enderroc de la Granja Puigbò, efectuat el 18 de maig.

Les víctimes

Un llaurador vidu de Ventajola identifica el seu germà, Jaume Meyà Estival, de 37 anys.

Fotografia aèria d'un bombardeig a Catalunya, el 5 de novembre de 1938.

«Es hermano de un joven al que el bombardeo que sufrió esta población ha sorprendido en el trozo de carretera que desde dicho Caserío de Ventajola conduce a éste de Puigcerdà guiando una tartana y que una de las bombas lanzadas cayó cerca de donde se encontraba, matándole así como a la yegua uncida a la tartana».

Una bomba mata Margarida Vidal Palau, de 52 anys, en el bombardeig de la seva masia, Cal Reus. La porten a «cal Chaco, barrio de la Baronía».

Josep Condomines Casanoves mor a l'hospital. Té catorze anys. El seu oncle, un paleta de Puigcerdà, de 53 anys, l'identifica.

En la Granja Puigbò, van caure

José Chavarri Seser, de 5 anys.

Vicente Chavarri Seser, de 16 anys.

És el pare mateix qui va al cementiri per identificar-los.

Soledad Arnal Cereza, de 3 anys i mig, identificada també pel seu pare (9). Era natural de Caserra (Barcelona).

Igualdad Herbera Verdala, de 5 anys.

Rogelia Herbera Verdala, de 3 anys.

És el seu pare qui es presenta al cementiri per identificar les nenes.

José Morales García, un peón d'Almeria de 48 anys, i el seu fill de 16 anys, obrer, moren de costat.

Per acabar aquesta terrible llista, hem de citar els soldats víctimes de l'explosió del canó del campanar. Curen Ramón Pacífico Solà a la Guingneta d'Ix i Rafael Aguilera Pérez a Puigcerdà. El comandant militar de Puigcerdà descriu l'accident:

«Por informe del Jefe de la D.E.C.A. en el segundo bombardeo y al proceder a la colocación del peine de la pieza 120,5, se produjo la explosión de tres proyectiles que ocasionó la muerte del artillero 2º José Navarro Clavero y las heridas de los artilleros 2º Ángel Parrilla Zamora, Tomás Luis Lázaro y Sargento Don Torcuato

Peláez Aranda, que fue hospitalizado en un Hospital francés cuyo traslado a igual que el soldado de intendencia fué hecho por Guardias de Asalto, sin el previo consentimiento ni autorización del Comandante Militar».

Després del bombardeig

L'Indépendant (8) descriu una escena observada a la Guingneta d'Ix:

«A Bourg-Madame, en una vorera, un home té gestos de boig. Es plega les mans i, quan els dits es desajunten, es posen a tremolar. Una infermera d'un sanatori passa amb una bicicleta. S'atura. Ha reconegut l'home. Li parla fluixet. Se'n va, capbaix, cap a la frontera:

– Qui és?, li vaig demanar.

– Un refugiat d'Osca arribat amb els seus a Puigcerdà fa tres dies. Els seus fills van ser matats per la mateixa bomba, allà baix, a la vora de l'estació.

És esblaimada i els seus llavis s'estremeixen».

I la vida torna a venir a la capital cerdana. Les famílies de les víctimes han de recuperar paquets irrisoris:

«– Un paquete conteniendo documentación varia y una peseta.

– Una cartera con una peseta noventa y cinco céntimos y documentación a nombre de Diego Morales además de un encendedor».

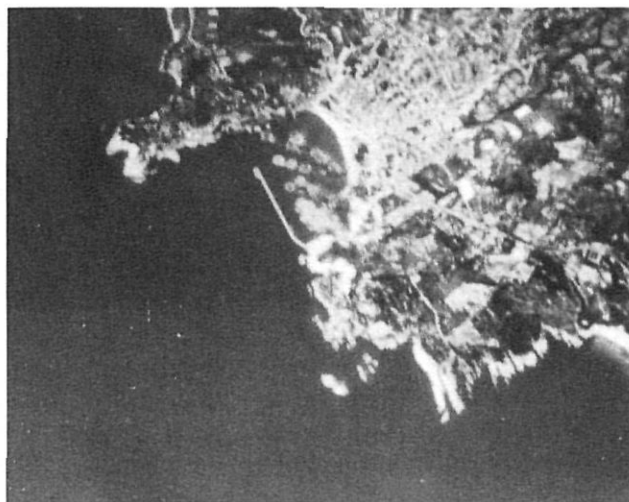
El Govern republicà havia enviat a personalitats internacionals destacades telegrams per denunciar les agressions italianes i alemanyes. «Este patriótico y viril llamamiento ha hallado en el mundo entero un eco de honda solidaridad con el pueblo español que lucha heroicamente por la defensa de sus libertades y de su suelo invadido» (10). Per a què serveixen les respostes?

«El pésame del Alcalde de Nueva York por los bárbaros bombardeos fascistas» (11).

Ni tan sols les aviacions no se n'amaguen:

Bombardeig de Palamós, el 13 de setembre de 1938.

Bombardeig de Sant Feliu de Guíxols, el 5 de novembre de 1938.

«Los italianos se vanaglorian de los crímenes de sus aviadores» (12). *La Vanguardia* cita, en efecte, un article de *Stampa Sera* amb les fotos del resultat d'un bombardeig sobre Tarragona per l'esquadrilla: els Sparvini de Mallorca.

El comandament militar francès instal·la dos o tres dies després del bombardeig del 21 d'abril un oficial i uns soldats en el pujol de Bell-lloc, per damunt del poble fronterer d'Ur, per, diuen, vigilar la frontera, prevenir una agressió nacionalista o una fugida dels milicians (13).

La premsa republicana pot continuar les seves crides:

«Los bombardeos de Barcelona son un ensayo para los de la guerra futura.

Si al mundo le horrorizan los bombardeos, que nos envíe baterías antiaéreas» (14).

Qui pensava en els onze o dotze morts del bombardeig cerdà de l'11 d'abril?

Jean-Louis Blanchon és historiador.

Notes

- (1) *Le Travailleur Catalan*, 12 de febrer de 1938.
- (2) *Le Travailleur Catalan*, 26 de març de 1938.
- (3) *Le Travailleur Catalan*, 16 de juliol de 1938.
- (4) *Le Travailleur Catalan*, 21 de maig de 1938.
- (5) *L'Indépendant*, 26 d'abril de 1938.
- (6) *L'Éclair*, 29 de gener de 1938, 4 de febrer de 1938, etc.
- (7) *Somatent!*, 4 de febrer de 1938.
- (8) *L'Indépendant*, 22 d'abril de 1938.
- (9) Josep M. Solé i Sabaté i Joan Villaroya i Font, en el seu llibre *Catalunya sota les bombes (1936-1939)*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1986, 371 pàgines, diuen que tenia cinc anys.
- (10) *La Vanguardia*, 23 de març de 1938.
- (11) *La Vanguardia*, 27 d'abril de 1938.
- (12) *La Vanguardia*, 28 d'abril de 1938.
- (13) *L'Indépendant*, 26 d'abril de 1938.
- (14) *La Vanguardia*, 25 de març de 1938.

